

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

שילוב תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך

מוגש לוועדה לזכויות הילד

י"ח באייר תשע"ז

14 במאי 2017

כתיבה: מריה רבינוביץ'

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240 / 1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

2	תקציר
4	1. רקע
6	1.1. סוגיית ריכוזם או פיזורם של תלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות חינוך
7	1.1.1 שיעור התלמידים ממוצא אתיופי במוסדות חינוך וביישובים עיקריים
10	2. תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך – נתונים והישגים
10	2.1 נתוני התלמידים בחלוקה לפי סוג פיקוח ונתיב לימודים
10	2.1.1 תלמידים יוצאי אתיופיה לפי פיקוח
11	2.1.2 תלמידים יוצאי אתיופיה לפי נתיב לימודים
11	2.2 תלמידים יוצאי אתיופיה בפנימיות של המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער
12	2.3 הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה
12	2.3.1 זכאות לתעודת בגרות ועמידה בדרישות הסף של האוניברסיטאות
13	2.3.2 הישגים בבחינות המיצ"ב
15	2.3.3 נשירת תלמידים
16	3. מדיניות ממשלתית לקידום תלמידים יוצאי אתיופיה
18	3.1 יישום התוכנית "דרך חדשה" במשרד החינוך
21	4. תקצוב סל קליטה עבור תלמידים עולים מאתיופיה במערכת החינוך
23	נספח: האוכלוסייה ממוצא אתיופי בסוף שנת 2015 ביישובים עיקריים

תקציר

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת יפעת שאשא ביטון, יושבת-ראש הוועדה לזכויות הילד, והוא עוסק בשילוב תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך. במסמך מובאים נתונים כלליים על יוצאי אתיופיה בישראל, על שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך בפילוחים שונים ועל הישגיהם הלימודיים. נוסף על כך יובא במסמך מידע על התוכנית הממשלתית החדשה לקידום שילוב יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית ויישומה בתחום החינוך. המסמך אינו עוסק באופן ממוקד בתלמידים ממוצא אתיופי בחינוך המיוחד.

במסמך עולים הממצאים האלה:

- **בשנת הלימודים הנוכחית (תשע"ז) לומדים במערכת החינוך (בחינוך הקדם-יסודי, היסודי והעל-יסודי) 43,293 תלמידים ממוצא אתיופי; 9,740 מהם נולדו באתיופיה (כ-22.5% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי) והשאר – ילידי הארץ.¹**
- **על-פי נתוני משרד החינוך שהתקבלו במענה לפנייתנו, 42% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי (18,076) לומדים כיום במסגרות חינוך שבהן שיעור התלמידים ממוצא אתיופי נמוך מ-10%. כ-16% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי לומדים במסגרות חינוך שבהן 30% או יותר מהתלמידים הם ממוצא אתיופי.**
- **כיום, ב-78 גני ילדים, בחמישה בתי-הספר יסודיים ובבית-ספר על-יסודי אחד שיעור התלמידים ממוצא אתיופי בכלל התלמידים במוסד הוא 50% או יותר. לשם השוואה, בשנת הלימודים תש"ע שיעור התלמידים ממוצא אתיופי היה 50% או יותר ב-75 גני ילדים (בשנת לימודים זו מספר גני טרום-חובה היה קטן הרבה יותר), ב-17 בתי-ספר יסודיים, בארבע חטיבות ביניים ובשבע חטיבות עליונות.**
- **על בסיס הנתונים שהתקבלו מהמשרד ניתן לומר כי בשנים אחרונות חל שינוי במגמת ריכוז תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, וכיום יש פחות מסגרות חינוך שבהן שיעור התלמידים ממוצא אתיופי גדול. עם זאת, יש הטוענים כי עדיין קיימת "הפרדה סמויה" במוסדות חינוך מסוימים, וכי יש בהם כיתות ומסלולי לימוד נפרדים לתלמידים יוצאי אתיופיה. כמו כן נטען כי עדיין משפחות מבוססות רבות מעדיפות שלא לשלוח את ילדיהן לבתי-ספר שבהם שיעור התלמידים ממוצא אתיופי גדול, משום שהן סבורות שאלו בתי-ספר חלשים.**
- **ביישובים שבהם יותר מ-1,000 תלמידים בכל מסגרות החינוך שביישוב, השיעור הגבוה ביותר של תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך ביישוב הוא בקריית מלאכי: תלמידים יוצאי אתיופיה הם 15.7% מכלל התלמידים ביישוב. ביישוב זה השיעור הגבוה ביותר של תושבים יוצאי אתיופיה בכלל תושבי היישוב – 16.8%.**
- **על-פי נתוני משרד החינוך, בשנת הלימודים הנוכחית לומדים מחצית (50%) מכלל התלמידים ממוצא אתיופי בזרם החינוך הממלכתי, כ-44% לומדים בזרם החינוך הממלכתי-דתי וכ-6% לומדים בזרם החינוך החרדי. עם השנים חלו שינויים בשיעור התלמידים ממוצא אתיופי במוסדות החינוך בזרמים השונים: שיעור התלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי נתון במגמת ירידה, שיעור גבוה יותר של תלמידים יוצאי אתיופיה לומדים בבתי-הספר בחינוך הממלכתי ובחינוך החרדי. עם זאת, שיעור התלמידים ילידי אתיופיה שלומדים בפקוח**

¹ על פי ההגדרה של משרד החינוך, **תלמידים יוצאי אתיופיה** הם תלמידים שנולדו באתיופיה או שאחד מהוריהם נולד באתיופיה.

הממלכתית-דתי גבוה לעומת שיעור יוצאי אתיופיה ילידי ישראל שלומדים בפקוח זה (63% לעומת 38%, בהתאמה).

- **לפי דוח של מכון ברוקדייל, בשנים 2014-2015 שיעור התלמידים (בכיתות י'-י"ב) ממוצא אתיופי שלומדו בנתיב הטכנולוגי היה גבוה יחסית לשיעור התלמידים היהודים שאינם יוצאי אתיופיה:** בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה 58% מהנערים ו-45% מהנערות מכלל התלמידים ממוצא אתיופי למדו בנתיב הטכנולוגי, לעומת 39% מהנערים ו-33% מהנערות בכלל התלמידים בחינוך העברי.
- **בשנים האחרונות ניכרת מגמת ירידה בשיעור יוצאי אתיופיה בקרב תלמידי הפנימיות.** ב-2006, כ-3,500 מתוך כ-17,000 תלמידים שלמדו בפנימיות חינוכיות של המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער היו ממוצא אתיופי, והם היו כ-20.5% מכלל תלמידי פנימיות. כיום לומדים במסגרות המינהל כ-19,100 תלמידים, וכ-2,800 ממוצא אתיופי – כ-14.7% מכלל התלמידים.
- **בשנים האחרונות חלה עלייה הדרגתית ועקבית בשיעור תלמידי כיתות י"ב ממוצא אתיופי הניגשים למבחני בגרות, מכ-84% ב-2007 לכ-89% ב-2015; שיעורי הזכאים לתעודת בגרות באותן השנים עלו אף יותר, מכ-37% ב-2007 לכ-53% ב-2015.**
- **באותן השנים חלה עלייה בשיעור התלמידים שעומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות, מכ-20% בלבד בשנת 2007 לכ-31% ב-2015. עם זאת, עדיין רק כשליש מתלמידי כיתות י"ב ממוצא אתיופי מסיימים את התיכון עם תעודת בגרות איכותית.**
- **יש פערים ניכרים בשיעור הזכאות לבגרות בין נערים לנערות יוצאי אתיופיה: ב-2014 45% מהנערים היו זכאים לתעודת בגרות לעומת 61% מהנערות; בשנה זו כ-25% בלבד מהנערים היו זכאים לבגרות איכותית (עמדו בדרישות הסף של האוניברסיטאות), לעומת 37% מהנערות.**
- **בשנים האחרונות הצטמצמו הפערים בין התלמידים ממוצא אתיופי לכלל התלמידים בחינוך העברי בשיעור הזכאות לבגרות, בעיקר בקרב הנערות. עם זאת, עדיין הישגי התלמידים שאינם ממוצא אתיופי טובים יותר.** ב-2014 שיעור הזכאים לבגרות בקרב נערים ממוצא אתיופי היה 45% לעומת 68% בקרב נערים שאינם ממוצא אתיופי; בקרב הנערות הפער בשיעורי הזכאות לבגרות היה נמוך הרבה יותר: 61% לעומת 69%.
- **מנתוני הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, שבדקה את הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה במבחני המיצ"ב בשנים תשס"ח-תשע"ו, עולה כי ככלל, חל שיפור בהישגי תלמידים יוצאי אתיופיה, בכל המקצועות ובשתי שכבות הכיתה הנבחנות (ה' ו-ח'). עם זאת, מהמחקר עולה כי בחלק מן המקצועות לאורך השנים חל צמצום מה בפערים בהישגי תלמידים יוצאי אתיופיה לעומת כלל התלמידים דוברי העברית, ואילו בשנים האחרונות במקצועות אחרים הפער נותר יציב (בעיקר אנגלית, בשתי שכבות הכיתה) ואף התרחב (מתמטיקה בכיתה ח').**
- **בעשור האחרון פיתחה הממשלה כמה תוכניות לאומיות לקידום קהילת יוצאי אתיופיה, אשר פעלו בין היתר במערכת החינוך, ובהן "הפרויקט הלאומי לקהילה האתיופית בישראל" (פועל מאז 2004), ותוכנית החומש ליוצאי אתיופיה (פעלה בשנים 2008-2013). באוקטובר 2015 אישרה הממשלה תוכנית של משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך ובחברה הישראלית, במסגרת התוכנית הממשלתית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית, "דרך חדשה". על פי משרד החינוך, "התוכנית מעצבת מחדש את**

אופני הפעולה של משרד החינוך בטיפול ביוצאי אתיופיה ועוסקת בשינויים הארגוניים הנגזרים מהם².

מעיקרי התוכנית: העברת האחריות לתלמידים בני הקהילה האתיופית שהם ילידי הארץ ואינם עולים בעצמם לאגפי הגיל במינהל הפדגוגי; ביטול הפעלת תוכניות מבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי; צמצום פערים בהישגים ובחינוך הבלתי פורמלי; חיזוק הקשר עם ההורים; פעילויות חינוכיות להיכרות עם מורשת קהילת יוצאי אתיופיה ולקידום ערכי סובלנות ורב-תרבותיות.

- **משרד החינוך התחיל ביישום התוכנית ב-2016, אשר הייתה שנת היערכות.** המשרד קבע את יעדי התוכנית ואת חלוקת העבודה בין האגפים הרלוונטיים לפי תחומי אחריותם. **התהליך להשגת היעדים יהיה מדורג והם אמורים להיות מושגים במלואם בשנה הרביעית לתוכנית, 2019. לפיכך, בשלב זה עדיין אי-אפשר לאמוד את השפעת התוכנית ואת מידת העמידה ביעדיה.** עם זאת, כבר היום יש הטוענים כי המשרד אינו מיישם את המדיניות החדשה שהממשלה קבעה במלואה, ומבקרים בעיקר את אי יישומה המלא של ההחלטה לביטול הפעלת תוכניות מבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי. הביקורת מבוססת על החלטת משרד החינוך להמשיך הפעלת תוכניות לתלמידים יוצאי אתיופיה במסגרת הפרויקט הלאומי ליוצאי אתיופיה בשינויים מסוימים. לדעת המתנגדים, המשך הפעילות במסגרת זו מנציח את ההפרדה וההבדלה של התלמידים ממוצא אתיופי, במערכת החינוך בפרט ובחברה הישראלית בכלל.
- הממשלה החליטה כי תקציב התוכנית ממקורות ממשלתיים יהיה 192 מיליון ש"ח בפריסה שווה על ארבע שנות יישומה (2016-2019): 48 מיליון ש"ח לשנה, כאשר 60 מיליון ש"ח יגיעו ממקורות משרד החינוך, ו-132 מיליון ש"ח, תקציב תוספתי ייעודי, יקצה ממשרד האוצר. **בשלב זה אין בידינו נתונים על ביצוע התקציב משנת 2016 ועל התקציב שעומד לרשות התוכנית ב-2017.**

1. רקע

לפי נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בסוף שנת 2015 היו בארץ 141,200 איש ממוצא אתיופי, והם היו כ-1.7% מתושבי ישראל בתקופה זו.³

מרבית האוכלוסייה ממוצא אתיופי מתגוררת בשני מחוזות עיקריים: מחוז המרכז (כ-38%) ומחוז הדרום (כ-24%). ב-15 היישובים שבהם מספר יוצאי אתיופיה הגדול ביותר התגוררו בסוף שנת 2015 כשני שלישים מיוצאי אתיופיה. ביישובים העירוניים, המספר הגדול ביותר של תושבים ממוצא אתיופי היה בנתניה (כ-11,400 איש). השיעור הגדול ביותר של תושבים ממוצא אתיופי בכלל אוכלוסיית היישוב הוא האוכלוסייה היה בקריית מלאכי – כ-17.4%⁴. לפירוט נוסף על נתוני אוכלוסייה ממוצא אתיופי לפי יישובים עיקריים ראו נספח א'.

² חוזר מנכ"ל משרד החינוך תשע"ז/97-1.7, "דרך חדשה" – תוכנית משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי, 8 במאי 2016.

³ שיעור זה חושב מתוך מספר תושבי ישראל בדצמבר 2015: במועד זה אוכלוסיית ישראל מנתה 8,463,400 תושבים. מקור: הלמ"ס, אוכלוסיית ישראל, אוכלוסייה לפי קבוצות אוכלוסייה, לוח 1.ב.

⁴ הנתונים בפרק זה מתבססים על הלמ"ס, הודעה לתקשורת: האוכלוסייה מהמוצא אתיופי בישראל – לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 28 בנובמבר 2016.

בכל הנוגע לילדים, בסוף שנת 2015 הגיע חלקם של הילדים בני 0-14 ממוצא אתיופי לכ-28% מהאוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל (כ-40,000, כ-84% מהם ילידי ישראל).⁵ ילדים ממוצא אתיופי היו כ-1.7% מכלל ילדי ישראל בני ה-0-14 במועד זה.⁶

על פי נתוני משרד החינוך, בשנת הלימודים הנוכחית (תשע"ז) לומדים במערכת החינוך (בחינוך הקדם-יסודי, היסודי והעל-יסודי) 43,293 תלמידים ממוצא אתיופי, ובהם 9,740 תלמידים שעלו מאתיופיה (כ-22.5% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי) והשאר – ילידי הארץ. על פי ההגדרה של משרד החינוך, תלמידים יוצאי אתיופיה הם תלמידים שנולדו באתיופיה או שאחד מהוריהם נולד באתיופיה.⁷ להלן נתונים על התלמידים יוצאי אתיופיה בפילוח לפי שלב החינוך.

טבלה 1: תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך לפי שלב חינוך 2017 ⁸ בסוגרים – שיעור מכלל התלמידים בעמודה		
שלב חינוך	כלל התלמידים ממוצא אתיופי	התלמידים שעלו מאתיופיה
חינוך קדם-יסודי (גני ילדים)	9,247 (21%)	278 (3%)
יסודי	7,889 (18%)	2,546 (26%)
חטיבת ביניים	9,830 (23%)	4,054 (42%)
חטיבה עליונה	16,327 (38%)	2,862 (29%)
סך הכול	43,293 (100%)	9,740 (100%)

ממשרד החינוך לא התקבלו נתונים עדכניים אודות כלל התלמידים במערכת החינוך העברי ולכן אין באפשרותנו לחשב את שיעור התלמידים ממוצא אתיופי לפי שלב חינוך מכלל התלמידים בחינוך העברי. עם זאת, בידינו נתונים שפרסם משרד החינוך לקראת פתיחת שנת הלימודים תשע"ז (דהיינו, הערכה לגבי נתונים). על-פי נתונים אלה, שיעור התלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך בישראל (בחינוך העברי ובחינוך הערבי) הוא כ-1.9%.⁹

על פי נתוני הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, בשנת הלימודים תשע"ה (2014/2015) שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה בחינוך העברי בלבד עמד על כ-2.8% (לא כולל ילדי גן).¹⁰

מאחר שיושבת-ראש הוועדה ביקשה בין השאר נתונים על ריכוזם או פיזורם של תלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות החינוך, נציג להלן רקע בנושא זה, ואחריו – נתונים על תמונת המצב הנוכחית מבחינת שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות החינוך.

⁵ שם. נתון נוסף על העדה אתיופית הוא ש-90% מהנשואים ממוצא אתיופי נישאו לבן/בת זוג מאותו מוצא – גברים יותר מנשים (95%-85%, בהתאמה). שיעור הגירושין בקרב יוצאי אתיופי גבוה משיעור הגירושין באוכלוסייה היהודית: כ-16 מכל 1,000 נשואים אתיופים התגרשו, לעומת כ-9 ל-1,000 נשואים בקרב כלל היהודים. שיעור המשפחות החד-הוריות בקרב המשפחות האתיופיות גבוה במיוחד – כ-29%, יותר מפי שניים מהשיעור בכלל הארץ ובקרב המשפחות היהודיות והאחרות.

⁶ שיעור זה חושב מתוך מספר ילדי ישראל בני 0-14 בשנת 2015 – 2,368,000. מקור: הלמ"ס, [אוכלוסיית ישראל, אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה, דת, גיל ומין, מחוז ונפה, ממוצע 2015, לוח 2.19](#).

⁷ גילה נגר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017. שם.

⁸ הודעה לתקשורת לקראת פתיחת שנת הלימודים תשע"ז, משרד החינוך, 30 באוגוסט 2017.

⁹ ד"ר א' כהן קדושאי וד"ר י' מחלוף, הישגי תלמידים יוצאי אתיופיה בראי מבחני המיצ"ב, תמונה רב-שנתית תשס"ח – תשע"ז, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, מרס 2017.

1.1. סוגיית ריכוזם או פיזורם של תלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות חינוך

בעבר נמתחה ביקורת קשה על שילוב תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך, בגין נקיטת מדיניות של פיזור התלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות חינוך שלמדו בהם תלמידים ישראלים ותיקים בלי לגבותה בהקצאת משאבים מתאימה כדי לענות על הצרכים של התלמידים האלה. בהמשך נמתחה ביקורת על המדיניות ההפוכה, כשגברה מגמה של ריכוזם של תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך במוסדות חינוך מסוימים (בעיקר בזרם הממלכתי-דתי ובפנימיות דתיות, שאליהם הופנו במסגרת תהליך הגיור ומסיבות היסטוריות), והסלתם לנתיבי לימודים ומסלולי לימוד מסוימים (לחינוך טכנולוגי ומקצועי), ואף שיבוצם במסגרות לחינוך מיוחד ובכיתות נפרדות שרמת הלימודים בהן הייתה נמוכה. בצד זאת, יש להבהיר כי ריכוזם של תלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות חינוך מסוימים נבע לעתים קרובות מהתרכזותן של קהילות יוצאי אתיופיה בשכונות וביישובים מסוימים (ובהם יישובים חלשים יחסית מבחינה חברתית-כלכלית ושכונות מצוקה).¹¹

ההשפעה המשולבת של גורמים אלו הביאה לידי כך שתלמידים רבים ממוצא אתיופי למדו בכיתות או במוסדות חינוך שבהם שיעור גבוה של תלמידים ממוצא זה. יצוין כי ריכוזם של תלמידים מאוכלוסייה חלשה יחסית במסגרות לימוד מסוימות והפרדתם מתלמידים אחרים עשויים לפגוע בהם בכמה דרכים, ובין היתר לפגוע בשוויון הזדמנויות שלהם וביכולתם לצמצם את הפערים בינם ובין שאר האוכלוסייה ולהשתלב בחברה הכללית, להגדיל את הניכר בינם ובינה, לפגום בתחושת השייכות שלהם וליצור אצל שאר התלמידים תפיסה סטראוטיפית שלהם.¹²

על-פי תשובת משרד החינוך על פנייתנו בנושא זה, גדעון סער, בתקופת כהונתו כשר החינוך (2009-2013), הנחה את המשרד לפעול לשילוב ואינטגרציה של תלמידים, ולשם כך נקט המשרד פעילות לפיזור בתי-הספר שהיה בהם רוב של תלמידים בני הקהילה. במסגרת פעילות זאת נסגרו בתי-ספר בחיפה, בנתיבות וביישובים במחוז הדרום.¹³ עם זאת, במכתב ליושב-ראש ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות דאז דני דנון באפריל 2011 ציין סער כי "משרד החינוך אינו יכול למנוע מהורי תלמיד בן העדה האתיופית להירשם לבית-ספר בשל חלקם היחסי או מספרם של בני העדה מכלל התלמידים, ועל כן פועל בדרכים שונות, ביניהן הפיכת בתי-הספר לאטרקטיביים, כך שימשכו אליהם אוכלוסייה מגוונת".¹⁴

היבטים שונים של סוגיית שילובם של התלמידים ממוצא אתיופי, כגון קיבוצם בכיתות ובמוסדות חינוך מסוימים והפרדתם מתלמידים אחרים, קשיי הרשמה למוסדות חינוך מסוימים ואי-רצון של הורים לרשום את ילדיהם למוסדות חינוך שיש בהם שיעור גדול של תלמידים ממוצא אתיופי, עדיין עולים על סדר-היום הציבורי גם היום. על פי עמותת טבקה,¹⁵ בפתח כל שנת הלימודים (ואף זו האחרונה), העמותה מפעילה "קו חירום" אשר "מעניק סיוע משפטי למשפחות יוצאות אתיופיה החוות קשיים ברישום וקליטת ילדיהם במוסדות החינוך השונים [...] סוגיה זו עולה על סדר היום הציבורי מדי שנה".¹⁶

¹¹ מידע זה מבוסס בין השאר על פרסומים קודמים של מרכז המחקר והמידע של הכנסת בנושא שילוב תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך שכתבו יובל וורגן (2006), אתי וייסבלאי (2010) ופלורה קוך דבידוביץ' (2011).

¹² ראו אתי וייסבלאי, [השתלבות יוצאי אתיופיה במערכת החינוך](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 12 באוגוסט 2010.

¹³ גילה נגר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017.

¹⁴ שר החינוך גדעון סער, מכתב אל יושב-ראש ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות דני דנון בנושא: החלטות ועדת העלייה והקליטה, מ-11 באפריל 2011.

¹⁵ עמותת טבקה ("עושה צדק" באמהרית) הוקמה בשנת 2000 כדי לסייע בהשתלבותם המוצלחת של עולי אתיופיה בחברה הישראלית. מקור: [אתר האינטרנט של העמותה](#).

¹⁶ עמותת טבקה, דוא"ל, 14 במאי 2017; נשלח על ידי עו"ד תומר מרשה, מנהל המחלקה המשפטית של העמותה.

משרד החינוך ציין בתשובתו על פנייתו כי כיום המשרד אינו פועל באופן מכוון לסגירת בתי-ספר שבהם שיעורים אלו או אחרים של תלמידים ממוצא אתיופי. כמו כן, מנתוני המשרד עולה כי צומצמה מגמת הריכוז של תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך (ראו נתונים בפרק 1.1.1). כך, בסקר שערך המשרד העלייה והקליטה בשיתוף מכון ברוקדייל ב-2009 עלה כי 38% מכלל התלמידים ילידי אתיופיה ו-32% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי ילידי ישראל למדו בכיתות שבהן יותר משליש מכלל התלמידים היו תלמידים ממוצא אתיופי.¹⁷ לעומת זאת, על-פי נתוני משרד החינוך, כיום, כ-16% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי לומדים במסגרות חינוך שבהן 30% או יותר מהתלמידים הם ממוצא אתיופי.¹⁸

1.1.1. שיעור התלמידים ממוצא אתיופי במוסדות חינוך וביישובים עיקריים

שירותי החינוך בגני הילדים ובבתי-הספר היסודיים ניתנים היום על פי רוב על בסיס גיאוגרפי, כלומר על פי אזורי רישום. כאמור, בשנת הלימודים הנוכחית (תשע"ז) לומדים במערכת החינוך (ובכלל זה במוסדות החינוך הקדם-יסודי – גני ילדים) 43,293 תלמידים יוצאי אתיופיה, ובהם 9,740 ילידי אתיופיה (כ-22.5%). מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה אל משרד החינוך בבקשה לקבל נתונים על מוסדות חינוך ועל יישובים שיש בהם תלמידים ממוצא אתיופי בפילוח לפי שיעור התלמידים ממוצא אתיופי הלומדים בהם. עיקרי הנתונים מוצגים להלן.

שיעור התלמידים ממוצא אתיופי במוסדות החינוך

בנתונים שלהלן נכללים הן תלמידים ממוצא אתיופי ילידי הארץ והן תלמידים שנולדו באתיופיה ועלו לארץ, בכל מוסדות החינוך מן החינוך הקדם-יסודי ועד התיכון. הנתונים לשנת הלימודים הנוכחית:

- 42% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי (18,076) לומדים כיום במסגרות חינוך שבהן שיעור התלמידים ממוצא אתיופי נמוך מ-10%.
 - כ-16% מכלל התלמידים ממוצא אתיופי לומדים במסגרות חינוך שבהן 30% או יותר מהתלמידים הם ממוצא אתיופי.
 - בשבעה גני ילדים יותר מ-90% מהילדים הם יוצאי אתיופיה, ובשניים כל התלמידים הם ממוצא אתיופי (100%). לשם השוואה, על-פי מידע שמסר בעבר משרד החינוך, בשנת הלימודים תש"ע (2009/10) היו עשרה גני ילדים ובית-ספר יסודי אחד שלמדו בהם רק תלמידים ממוצא אתיופי.¹⁹
 - ב-78 גני ילדים, בחמישה בתי-ספר יסודיים ובבית-ספר על-יסודי אחד שיעור התלמידים ממוצא אתיופי בכלל התלמידים במוסד הוא 50% או יותר. לשם השוואה, בשנת הלימודים תש"ע היה שיעור התלמידים ממוצא אתיופי 50% או יותר ב-75 גני ילדים (יצוין כי בשנת תש"ע מספר גני טרום-חובה היה קטן הרבה יותר), ב-17 בתי-ספר יסודיים, בארבע חטיבות ביניים ובשבע חטיבות עליונות.²⁰
- אפשר לומר כי בשנים אחרונות חל שינוי במגמת ריכוז תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, וכיום יש פחות מסגרות חינוך שבהן שיעור התלמידים ממוצא אתיופי גדול.

¹⁷ פ' כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, בני נוער עולים בישראל – תמונת מצב עדכנית, משרד העלייה והקליטה ומכון ברוקדייל, יולי 2010.

¹⁸ גילה נגר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017.

¹⁹ פלורה קוד דבידוביץ, השתלבות יוצאי אתיופיה במערכת החינוך, מסמך עדכון, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2011.

²⁰ שם.

עם זאת, לדברי דוד מהרט, מנהל תוכניות לימוד באגודה לקידום החינוך, עדיין יש מוסדות חינוך שיש בהם ריכוז גבוה של תלמידים ממוצא אתיופי. לדבריו, לעתים מדובר ב"הבדלה סמויה": שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה בכלל התלמידים במסגרת החינוכית קטן יחסית, אך בתוך המסגרת עצמה יש הפרדה, ויש כיתות ומסלולי לימוד שבהם לא לומדים תלמידים יוצאי אתיופיה כלל, וכך, במוסדות חינוך מסוימים עדיין יש כיתות שלומדים בהן רק תלמידים יוצאי אתיופיה.²¹ על פי רוב נתונים אלו אינם משתקפים בנתונים של משרד החינוך, מאחר שהמשרד מציג את שיעור התלמידים בכלל התלמידים בכל מוסד ולא לפי רמת הכיתות (פרט לכיתות גן, שאותן סופרים אחת-אחת).

כמו כן, על פי טענה נוספת של עמותת טבקה, עדיין משפחות מבוססות רבות מעדיפות שלא לשלוח את ילדיהן לבתי-ספר שבהם שיעור התלמידים ממוצא אתיופי גדול, משום שהן סבורות שאלו בתי-ספר חלשים.²²

בנוסף יצוין כי לעתים, שיעורים גבוהים של התלמידים מקבוצה חברתית זו או אחרת נובעים ממקום מגוריהם: בשכונות וביישובים בהם קהילות גדולות של יוצאי אתיופיה יתכן שיהיו שיעורים גבוהים יותר של התלמידים ממוצא אתיופי במוסדות חינוך.

להלן הטבלה לסיכום הנתונים:

טבלה 2: מספר מוסדות חינוך ומספר התלמידים ממוצא אתיופי בהם לפי שיעורם מכלל התלמידים ולפי סוג המסגרת, 2017 (בסוגריים: מספר תלמידים ממוצא אתיופי במוסדות אלו)										
סוג המסגרת החינוכית	0-9%	10-19%	20-29%	30-39%	40-49%	50-59%	60-79%	80-99%	100%	סה"כ
חינוך קדם-יסודי (גני ילדים, כיתות גן)	17,510 (2,717)	615 (1,935)	242 (1,451)	133 (1,208)	47 (593)	27 (359)	35 (635)	14 (315)	2 (36)	18,625 (9,249)
חינוך יסודי	2,578 (7,361)	104 (4,359)	39 (2,283)	11 (823)	9 (767)	3 (276)	2 (178)	-	-	2,746 (16,047)
חטיבת ביניים	164 (745)	8 (294)	2 (34)	---	1 (17)	-	-	-	-	175 (1,090)
חטיבה עליונה	934 (1,040)	31 (867)	11 (410)	3 (181)	5 (343)	-	-	-	-	984 (2,841)
מסגרות משולבות (חטיבת ביניים ותיכון יסודי וחטיבת ביניים וכו')	773 (6,213)	77 (4,234)	23 (2,326)	6 (454)	6 (792)	-	1 (47)	-	-	886 (14,066)
סך הכול	21,959 (18,076)	835 (11,689)	317 (6,504)	153 (2,666)	68 (2,512)	30 (635)	38 (860)	14 (315)	2 (36)	23,416 (43,293)

היישובים העיקריים שבהם שיעור התלמידים ממוצא אתיופי²³ הוא הגבוה ביותר

להלן נתונים שהתקבלו ממשרד החינוך, לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, על היישובים שבהם שיעור התלמידים ממוצא אתיופי בכלל התלמידים בחינוך העברי באותו יישוב הוא 5% ומעלה. מכיוון

²¹ דוד מהרט, מנהל תוכניות חינוכיות באגודה לקידום החינוך, לשעבר מנהל מרכז ההיגוי של עולי אתיופיה במערכת החינוך, שיחת טלפון, 7 במאי 2017.

²² עמותת טבקה, דוא"ל, 14 במאי 2017; נשלח על ידי עו"ד תומר מרשה, מנהל המחלקה המשפטית של העמותה.

²³ מתוך כלל התלמידים בחינוך העברי.

שבחלק מהיישובים פועלים מוסדות חינוך על-אזוריים, כגון מוסדות בכפרי נוער או פנימיות ושיבות, שעשויים להגיע אליהם תלמידים מכל רחבי הארץ, בחרנו להציג כאן נתונים על יישובים בהם יותר מ-1,000 תלמידים בסך הכול (שסביר להניח שבמוסדות החינוך בהם לומדים תושבי המקום).

טבלה 3: יישובים שבהם השיעור הגבוה ביותר של תלמידים ממוצא אתיופי בכלל התלמידים בחינוך העברי ביישוב, 2017 ²⁴			
שיעור התלמידים ממוצא אתיופי	תלמידים ממוצא אתיופי (בסוגרים: שיעור תלמידים ילידי אתיופיה)	כלל התלמידים ביישוב לפי מצבת התלמידים	יישוב לימודים
15.7%	904 (6.5%)	5,776	קריית מלאכי
10.9%	185 (2.0%)	1,696	קריית עקרון
10.6%	1,397 (27.0%)	13,228	קריית גת
10.2%	1,011 (1.6%)	9,921	עפולה
7.9%	847 (5.2%)	10,736	יבנה
7.4%	116 (84%)	1,568	מקווה ישראל
7.4%	3,357 (8.7%)	45,444	נתניה
7.1%	503 (55%)	7,044	קריית ביאליק
6.9%	421 (30.0%)	6,103	קריית ים
6.9%	1,425 (1.0%)	20,773	חדרה
6.8%	2,006 (16.0%)	29,357	אשקלון
6.7%	247 (35.6%)	3,681	טירת כרמל
6.2%	484 (50.0%)	7,841	קריית מוצקין
6.0%	2,003 (3.1%)	33,368	רחובות
5.8%	1,052 (4.7%)	18,276	רמלה
5.7%	446 (4.5%)	7,863	גדרה
5.5%	541 (0.4%)	9,834	נתיבות
5.2%	1,029 (3.6%)	19,765	לוד
5.1%	2,134 (32.5%)	41,976	באר שבע

מן הטבלה שלעיל אפשר ללמוד כדלקמן:

- מבין היישובים שהוצגו בטבלה, היישוב שבו השיעור הגבוה ביותר של התלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך הוא קריית מלאכי: תלמידים יוצאי אתיופיה הם 15.7% מכלל התלמידים ביישוב. נזכיר כי לפי נתוני הלמ"ס שהוצגו לעיל, בקרית מלאכי השיעור הגבוה ביותר של תושבים יוצאי אתיופיה בכלל תושבי היישוב (16.8%).

²⁴ גילה נגר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017.

- בשלושה יישובים אחרים – קריית עקרון, קריית גת ועפולה – שיעור התלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך הוא מעל 10%.
- העיר שבה מספר התלמידים הגדול ביותר ממוצא אתיופי היא נתניה – 3,357 תלמידים, והם 7.4% מכלל התלמידים בעיר. כאמור, לפי נתוני הלמ"ס, בנתניה המספר הגדול ביותר של תושבים ממוצא אתיופי בארץ (11,400).

2. תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך – נתונים והישגים

2.1. נתוני התלמידים בחלוקה לפי סוג פיקוח ונתיב לימודים

כאמור, בשנת הלימודים הנוכחית (תשע"ז) לומדים במערכת החינוך 43,293 תלמידים ממוצא אתיופי, ובהם 9,740 תלמידים שעלו מאתיופיה והשאר – ילידי הארץ.²⁵ להלן יוצגו נתונים נוספים על תלמידים אלו בפילוח לפי סוג פיקוח ונתיב לימודים.

2.1.1. תלמידים יוצאי אתיופיה לפי פיקוח

על-פי נתוני משרד החינוך, בשנת הלימודים הנוכחית לומדים מחצית מכלל התלמידים ממוצא אתיופי בזרם החינוך הממלכתי, כ-44% לומדים בזרם החינוך הממלכתי-דתי וכ-6% לומדים בזרם החינוך החרדי. עם השנים חלו שינויים בשיעור תלמידים ממוצא אתיופי במוסדות החינוך בזרמים השונים: שיעור התלמידים ממוצא אתיופי בחינוך הממלכתי-דתי נתון במגמת ירידה, ושיעור גבוה יותר של תלמידים יוצאי אתיופיה לומדים בבתי-הספר בחינוך הממלכתי ובחינוך החרדי.²⁶ לשם השוואה, על פי נתונים של הלמ"ס, בשנת הלימודים תשס"ה (2004-2005) שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה בחינוך הממלכתי היה 39.9%, בחינוך הממלכתי-דתי – 58.4%; ובחינוך החרדי – 1.7%.²⁷

עם זאת, ראוי לציין כי מנתוני משרד החינוך עולה כי שיעור התלמידים ילידי אתיופיה שלומדים בפיקוח הממלכתי-דתי גבוה יחסית לשיעור יוצאי אתיופיה ילידי ישראל שלומדים בפיקוח זה (63% לעומת 38%, בהתאמה). בטבלה 4 מוצגים נתונים על התלמידים ממוצא אתיופי לפי פיקוח.

טבלה 4: תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך לפי פיקוח, 2017 ²⁸			
פיקוח	כלל התלמידים ממוצא אתיופי	תלמידים ילידי אתיופיה	תלמידים ילידי הארץ ממוצא אתיופי
ממלכתי	21,821 (50%)	3,374 (35%)	18,447 (55%)
ממלכתי-דתי	18,960 (44%)	6,136 (63%)	12,824 (38%)
חרדי	2,512 (6%)	230 (2%)	2,282 (7%)
סך הכול	43,293 (100%)	9,740 (100%)	33,553 (100%)

יש הטוענים כי אחת הסיבות לכך ששיעור התלמידים ממוצא אתיופי ילידי הארץ במסגרות החינוך הממלכתי-דתי יורד היא שבקרב בני הדור הצעיר שנולדו וגדלים בארץ יותר ויותר מגדירים את עצמם

²⁵ גילה נגר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017.

²⁶ שם.

²⁷ הלמ"ס, הודעה לתקשורת: [האוכלוסייה מהמוצא אתיופי בישראל – לקת נתונים לרגל חג הסיגד, 28 בנובמבר 2016](#).

²⁸ גילה נגר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

חילונים. נוסף על כך נטען כי עם השנים, בקרב חלק מהעולים הוותיקים מאתיופיה התעורר חוסר שביעות רצון ממסגרות החינוך הדתיות, שכן לעתים הן מפרידות תלמידים ממוצא אתיופי מכלל האוכלוסייה. לצד זאת, ילדי העולים ממשיכים להיכנס למוסדות החינוך הממלכתי-דתי משום שרוב העולים ממוצא אתיופי היום הם בני הפלשמורה שעוברים בארץ הליך גיור, והלימודים בזרם חינוך זה הם אחד התנאים להשלמתו.²⁹

2.1.2. תלמידים יוצאי אתיופיה לפי נתיב לימודים

בעבר נטען כי אחד הביטויים של הפרדת התלמידים יוצאי אתיופיה מתלמידים אחרים הוא הפנייתם למסלולי לימוד נפרדים (הסללה), ובעיקר הפניה לחינוך טכנולוגי ומקצועי במוסדות חינוך נפרדים או במגמות נפרדות. על פי נתונים משנת 2010 על כיתות י"ב בחינוך העברי, שיעור התלמידים ממוצא אתיופי שלמדו בנתיב הטכנולוגי בכלל התלמידים ממוצא אתיופי היה גבוה מהשיעור המקביל של התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה (46% לעומת 31%, בהתאמה); כך גם בנתיב החקלאי (3.6% לעומת 1.1%, בהתאמה). שיעור הזכאים לבגרות בנתיבים האלה היה נמוך יותר, וכך גם שיעור העומדים בדרישות הסף לקבלה לאוניברסיטאות.³⁰

מנתוני השנים 2014-2015 שהציג מכון ברוקדייל עולה כי עדיין שיעורם של התלמידים ממוצא אתיופי במסלול הטכנולוגי גבוה ביחס לשיעור התלמידים היהודים שאינם יוצאי אתיופיה במסלול זה:³¹

טבלה 5: נתיב לימודים של תלמידי י"ב בחינוך העברי, לפי מגדר ומוצא, 2015 (בסוגריים – מספרים) ³²				
נתיב לימודים	נערים		נערות	
	יוצאי אתיופיה	שאינם יוצאי אתיופיה	יוצאי אתיופיה	שאינם יוצאי אתיופיה
סך הכול	100% (4,647)	100% (90,728)	100% (4,968)	100% (88,329)
עיוני	42%	61%	55%	67%
טכנולוגי	58%	39%	45%	33%

2.2. תלמידים יוצאי אתיופיה בפנימיות של המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער

בעבר נטען כי אחד הגורמים לריכוז גדול של תלמידים יוצאי אתיופיה במוסדות מסוימים – במערכת החינוך בכלל ובזרם הממלכתי-דתי בפרט – הוא הפניה מוגברת לפנימיות (וביחוד לפנימיות דתיות).³³

בשנים האחרונות ניכרת מגמה של ירידה בשיעור יוצאי אתיופיה בקרב תלמידי הפנימיות. על פי נתונים של המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער במשרד החינוך מ-2006, מתוך כ-17,000 תלמידים שלמדו באותה השנה בפנימיות חינוכיות של המינהל, כ-3,500 היו תלמידים ממוצא אתיופי, והם היו כ-20.5%

²⁹ דוד מהרט, מנהל תוכניות חינוכיות באגודה לקידום החינוך, לשעבר מנהל מרכז ההיגוי של עולי אתיופיה במערכת החינוך, שיחת טלפון, 7 במאי 2017.

³⁰ פלורה קוך דבידוביץ, [השתלבות יוצאי אתיופיה במערכת החינוך, מסמך עדכון](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 26 ביוני 2011.

³¹ פ' כהן-סטרבצינסקי ואחרים, [השתלבות בחברה של נערים \(בנים\) יוצאי אתיופיה: מבט לפי מגדר, מוצא ודור עלייה](#), מכון ברוקדייל, מרס 2017.

³² שם.

³³ יובל וורגן, [שילוב תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 12 ביוני 2006.

מכלל תלמידי הפנימיות.³⁴ כיום לומדים במסגרות המינהל לחינוך התיישבותי כ-19,100 תלמידים, ובהם כ-2,800 תלמידים ממוצא אתיופי – כ-14.7% מכלל התלמידים.³⁵

2.3. הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה

2.3.1. זכאות לתעודת בגרות ועמידה בדרישות הסף של האוניברסיטאות

להלן נתוני משרד החינוך על תלמידי כיתות י"ב ממוצא אתיופי (ילידי הארץ ועולים חדשים גם יחד) הניגשים לבגרות, הזכאים לבגרות והעומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות.³⁶

טבלה 6: תלמידי י"ב ממוצא אתיופי הניגשים לבגרות, הזכאים לבגרות והעומדים בדרישות הסף של אוניברסיטאות מחזורי סיום 2007-2015 ³⁷				
מחזור סיום	כלל התלמידים ממוצא אתיופי הלומדים בכיתה י"ב	שיעור הניגשים לבגרות מהלומדים בי"ב	שיעור הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב	שיעור העומדים בדרישות לסף של האוניברסיטאות מהלומדים בי"ב
2007	2,131	84.1%	37.4%	20.4%
2008	2,207	86.0%	36.9%	22.1%
2009	2,760	86.6%	40.4%	24.1%
2010	3,050	86.7%	42.8%	24.3%
2011	2,628	87.7%	43.5%	22.6%
2012	2,638	87.8%	47.6%	27.9%
2013	3,014	87.9%	49.2%	27.6%
2014	2,691	88.5%	53.7%	31.3%
2015	3,030	89.3%	52.7%	30.8%

מהנתונים בטבלה עולה כדלקמן:

- בשנים 2007-2015 חלה עלייה הדרגתית ועקבית בשיעור תלמידי כיתות י"ב ממוצא אתיופי הניגשים למבחני בגרות, מכ-84% ב-2007 לכ-89% ב-2015; העלייה בשיעור הזכאים לתעודת בגרות חדה אף יותר, מכ-37% ב-2007 לכ-53% ב-2015; (בשנת 2015 לא נרשמה עלייה לעומת 2014).
- באותן שנים חלה עלייה בשיעור התלמידים שעומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות מכ-20% בלבד בשנת 2007 לכ-31% ב-2015. עם זאת, השיעור עדיין נמוך: רק שליש מתלמידי כיתות י"ב ממוצא אתיופי מסיימים את התיכון עם תעודת בגרות איכותית (העומדת בדרישות הסף לאוניברסיטאות).

על פי נתונים של משרד החינוך, בשנים 2007-2014 הצטמצמו הפערים בין יוצאי אתיופיה לכלל התלמידים בחינוך העברי בשיעורי הזכאות לבגרות. בשנת 2007 שיעור הזכאים לבגרות בקרב יוצאי אתיופיה היה כ-37% לעומת כ-60% בקרב התלמידים בחינוך העברי; בשנת 2014 שיעורים אלו עמדו על 54% לעומת 69%, בהתאמה. בתקופה זו הצטמצם הפער גם בשיעורים של העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות: בשנת 2007 שיעור העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות בקרב יוצאי אתיופיה היה כ-20% בלבד לעומת כ-53% בקרב התלמידים בחינוך העברי; בשנת 2014 שיעורים אלו עמדו על 31% לעומת 57%.

³⁴ שם.

³⁵ גילה גר, משנה למנכ"ל משרד החינוך, מכתב בנושא: שילוב תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך, 20 באפריל 2017.

³⁶ שם. דרישות הסף של האוניברסיטאות לפי משרד החינוך: "תעודת בגרות המכילה את המקצוע אנגלית ברמה של ארבע יחידות לימוד לפחות".

³⁷ שם.

בהתאמה). עם זאת, בשנת 2015 לא נרשמה מגמת צמצום פערים בהישגים אלו.³⁸ כמו כן, הישגיהם של התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה עדיין טובים יותר.

במחקר של מכון ברוקדייל שבדק את השתלבותם של נערים (בנים) ממוצא אתיופי בחברה נבדקו, בין היתר, הפערים המגדריים ופערים לפי המוצא בהישגי בגרות. על פי נתוני המחקר, ב-2014 שיעור הזכאים לבגרות בקרב הנערים ממוצא אתיופי היה 45%, לעומת כ-68% בקרב נערים שאינם ממוצא אתיופי; בקרב נערות הפער בשיעורי הזכאות לבגרות היה נמוך הרבה יותר: 61% לעומת 69%. להלן הנתונים שהוצגו בדוח מחקר של מכון ברוקדייל.³⁹

טבלה 7: זכאות לתעודת בגרות בקרב תלמידי י"ב לפי מגדר ומוצא 2006-2014 ⁴⁰				
מחזור סיום	נערים		נערות	
	יוצאי אתיופיה	שאינם יוצאי אתיופיה	יוצאי אתיופיה	שאינם יוצאי אתיופיה
שיעור הזכאים לבגרות מהלומדים בי"ב				
2006	25.0%	57.6%	44.7%	66.1%
2008	28.5%	57.3%	42.4%	65.1%
2010	31.6%	60.6%	51.4%	66.0%
2012	38.8%	65.0%	55.8%	67.4%
2014	45.4%	67.8%	61.2%	68.9%
שיעור העומדים בדרישות לסף של האוניברסיטאות מהלומדים בי"ב				
2006	13.3%	51.3%	26.5%	58.5%
2008	16.1%	51.3%	26.8%	56.9%
2010	17.7%	53.5%	30.0%	56.6%
2012	21.2%	56.5%	34.2%	56.7%
2014	24.6%	58.1%	37.4%	58.0%

מהנתונים עולה, בין היתר, כי בקרב תלמידי כיתות י"ב ממוצא אתיופי יש פערים גבוהים בהישגי הבגרות בין נערים לנערות: ב-2014 45% מהנערים ממוצא אתיופי היו זכאים לתעודת בגרות, לעומת 61% מהנערות; בשנה זו כ-25% בלבד מהנערים ממוצא אתיופי היו זכאים לבגרות איכותית (עמדו בדרישות לסף של האוניברסיטאות), לעומת 37% מהנערות.

2.3.2. הישגים בבחינות המיצ"ב⁴¹

מבחני המיצ"ב (מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית) נערכים בכיתות ה' וחי' בכל בתי-הספר היסודיים וחטיבות הביניים.⁴² מנתוני הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, שבדקו את הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה במבחני המיצ"ב בשנים תשס"ח-תשע"ו לעומת הישגי כלל התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית, תוך התמקדות בפערים ביניהם, עולה כי ככלל, בשנים שנבדקו חל שיפור מתמשך בהישגי תלמידי יוצאי

³⁸ משרד החינוך, מנהל תקשוב טכנולוגיה ומערכות מידע, מרכז מידע בחינות בגרות, נשלח באמצעות דוא"ל, 14 במאי 2017.

³⁹ פי' כהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, [השתלבות בחברה של נערים \(בנים\) יוצאי אתיופיה: מבט לפי מגדר, מוצא ודור עלייה](#), מכון ברוקדייל, מרס 2017.

⁴⁰ הנתונים רק על בתי-הספר המגוישים לבגרות; תלמידים ממוצא אתיופי כוללים עולים ובני עולים; בנתוני התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה נכללים יהודים ילידי ישראל, פרט לבני עולים מאתיופיה ומברית המועצות לשעבר. מקור: פי' כהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, [השתלבות בחברה של נערים \(בנים\) יוצאי אתיופיה: מבט לפי מגדר, מוצא ודור עלייה](#), מכון ברוקדייל, מרס 2017.

⁴¹ אם לא צוין אחרת, פרק זה מתבסס על נתונים מתוך: ד"ר א' כהן קדושאי וד"ר י' מחלוף, הישגי תלמידי יוצאי אתיופיה בראי מבחני המיצ"ב, תמונה רב-שנתית תשס"ח – תשע"ו, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, מרס 2017.

⁴² מקצועות ההיבחנות במיצ"ב הם עברית, מתמטיקה, אנגלית, ובכיתות ח' גם מדע וטכנולוגיה.

אתיופיה, בכל המקצועות ובשתי שכבות הכיתה. עם זאת, מבחינת הפערים בין הישגי התלמידים ממוצא אתיופי לתלמידים שאינם ממוצא אתיופי עלה מהמחקר כי בחלק מן המקצועות חל צמצום מה בפערים אך במקצועות אחרים הפער נותר יציב (בעיקר באנגלית, בשתי שכבות הכיתה) ואף התרחב (מתמטיקה בכיתה ח'):

- **בכיתה ה', השיפור בהישגי תלמידים יוצאי אתיופיה ניכר בעיקר בעברית ובמתמטיקה, ובהם גם הצטמצם הפער (כ-50 נקודות וכ-40 נקודות, בהתאמה). הצמצום בפער נבע מכך שהעלייה בהישגי יוצאי אתיופיה הייתה חדה יותר מהעלייה בהישגי כלל התלמידים דוברי העברית. מגמת הצמצום בפערים נרשמה בעיקר בתש"ע, ולאחר שנות יציבות נמשכה גם בתשע"ה ובתשע"ו.**
- **באנגלית השיפור בהישגי תלמידים יוצאי אתיופיה מתון יותר. הפער בינם לבין כלל דוברי העברית שנפתח בשנים תשס"ט ותש"ע חזר והצטמצם, ובשנים תשע"ג-תשע"ו נותר יציב.**
- **בכיתה ה', בכל שלושת המקצועות, פערי ההישגים דומים – כ-45 נקודות. פערי ההישגים בין כלל התלמידים דוברי העברית לבין תלמידים יוצאי אתיופיה גדולים אף יותר בכיתה ח' – 70-80 נקודות בעברית, במדעים ובאנגלית וכ-100 נקודות במתמטיקה. בהשוואה לתשס"ח, הפער הצטמצם בעיקר בעברית (בכ-35 נקודות), ובמידה פחותה באנגלית ומדעים (כ-17 נקודות), ואילו במתמטיקה הפער התרחב בכ-20 נקודות.⁴³**
- **כאשר משווים בין הישגי התלמידים יוצאי אתיופיה להישגי תלמידים דוברי עברית מרקע חברתי-כלכלי נמוך שאינם יוצאי אתיופיה, בשתי שכבות הכיתה (ה' וח'), הפערים מצטמצמים לכדי כמחצית (לעומת הפערים מול הישגי כלל התלמידים דוברי העברית). פירוש הדבר הוא שהבדלים ברקע החברתי-כלכלי מסבירים רק חלקית את הפערים בין הקבוצות. לדעת עורכי המחקר ייתכן שיש גורמים אחרים לפערים אלו – גורמים ברמה האישית, הסביבתית והבית-ספרית, כולם יחד וכל אחד לחוד.**

השוואת הישגים בתוך קבוצת התלמידים ממוצא אתיופי:

- **בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה בשתי שכבות הכיתה, ה' וח', עד לשנים תשע"ב-תשע"ג בדרך כלל הישגיהם של תלמידי הפיקוח הממלכתי היו גבוהים מהישגיהם של תלמידי הפיקוח הממלכתי-דתי, פרט למתמטיקה, שבה לא נמצאו הבדלים בין שני סוגי הפיקוח. תמונה דומה נרשמה גם בקרב כלל התלמידים דוברי העברית. לדברי חוקרי ראמ"ה, בשנים תשע"ה-תשע"ו נרשם שינוי במצב זה, ולראשונה הישגי תלמידים יוצאי אתיופיה בבתי-ספר ממלכתיים-דתיים היו גבוהים מהישגי התלמידים בפיקוח הממלכתי, פרט לאנגלית בכיתות ח', שבה ההישגים היו דומים. בקרב כלל התלמידים דוברי העברית הישגי התלמידים בפיקוח ממלכתי נותרו גבוהים מהישגי תלמידים בפיקוח הממלכתי-דתי, אך במתמטיקה ובעברית בכיתות ה' ההישגי בשני הזרמים דומים.**
- **הישגיהם של בני העולים ילידי ישראל גבוהים מהישגי ילידי אתיופיה. בכיתה ח' הפערים גדולים משהם בכיתה ה', אך במתמטיקה הפער דומה בשתי השכבות. הפערים בין התלמידים העולים ובין כלל התלמידים דוברי העברית גדולים מאוד, ועל פי רוב גבוהים מסטיית תקן שלמה. הישגי בני העולים קרובים להישגי העולים יותר מאשר להישגי כלל התלמידים דוברי העברית.**

⁴³ ד"ר א' כהן קדושאי וד"ר י' מחלוף, הישגי תלמידים יוצאי אתיופיה בראי מבחני המיצ"ב, תמונה רב-שנתית תשס"ח – תשע"ו, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, מרס 2017.

2.3.3. נשירת תלמידים⁴⁴

להלן יוצגו נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על נשירת תלמידים ממוצא אתיופי לעומת כלל התלמידים בחינוך העברי בשנות הלימודים תשע"ד-תשע"ה. יצוין כי נתונים של הלמ"ס, האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל כוללת את ילידי אתיופיה ואת ילידי ישראל שאביהם נולדו באתיופיה.⁴⁵

טבלה 8: שיעור הנשירה של התלמידים ממוצא אתיופי, 2015-2016 ⁴⁶						
מין וכיתה	תלמידים בחינוך העברי		תלמידים ממוצא אתיופי			
	שיעור התלמידים שנשרו		שיעור התלמידים שנשרו			
	נשירה ברוטו ⁴⁷	נשירה נטו ⁴⁸	כלל התלמידים שהתחילו ללמוד	כלל התלמידים שהתחילו ללמוד	נשירה ברוטו	נשירה נטו
תשע"ד (2013/14) ובמעבר לתשע"ה (2014/15)						
סך הכול	1,195,946	1.3%	34,515	0.9%	1.2%	0.8%
בנים	610,728	1.7%	17,152	1.2%	1.6%	1.0%
בנות	585,218	0.7%	17,363	0.7%	0.7%	0.5%
כיתות א'-ו'	635,565	0.5%	15,975	0.5%	0.1%	0.1%
כיתות ז'-י"ב	560,290	2.1%	18,540	1.4%	2.1%	1.3%
תשע"ה (2014/15) ובמעבר לתשע"ו (2015/16)						
סך הכול	1,231,362	1.4%	34,087	1.1%	1.2%	0.8%
בנים	628,599	1.9%	16,966	1.3%	1.8%	1.2%
בנות	602,763	0.8%	17,121	0.8%	0.6%	0.5%
כיתות א'-ו'	658,869	0.7%	15,450	0.7%	0.2%	0.2%
כיתות ז'-י"ב	572,493	2.2%	18,637	1.5%	2.0%	1.3%

מהנתונים אפשר ללמוד כדלקמן:

- בשנים שנבדקו שיעור הנשירה בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה נמוך במעט מזה של כלל תלמידי החינוך העברי: במהלך שנת הלימוד תשע"ה או במעבר לתשע"ו, 1.2% מתוך 34,515 התלמידים ממוצא אתיופי נשרו ממסגרות של משרד החינוך, לעומת 1.4% מהתלמידים בכלל החינוך העברי.
- בשנים שנבדקו נמצאו שיעורי נשירה נמוכים מבתי-הספר היסודיים בקרב התלמידים שאינם ממוצא אתיופי, ונמוכים עוד יותר בקרב התלמידים ממוצא אתיופי – 0.7% לעומת 0.2% בשנת הלימודים תשע"ה או במעבר לתשע"ו.
- שיעורי הנשירה של בנים גבוהים במידה ניכרת משיעורי הנשירה של בנות בכל השנים, בשתי הקבוצות.

⁴⁴ אם לא יצוין אחרת, הנתונים בפרק זה מתוך: הלמ"ס, הודעות תקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל - לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 9 בנובמבר 2015](#), הגרסה המתוקנת מ-28 בספטמבר 2016; [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל - לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 28 בנובמבר 2016](#).

על פי הגדרות הלמ"ס, בנתונים שהוצגו בטבלה: תלמיד נחשב לנושר אם הוא עזב את הלימודים במהלך שנת הלימודים תשע"ד או במעבר לשנת הלימודים תשע"ה או שהוא עזב את הלימודים במהלך שנת הלימודים תשע"ה או במעבר לשנת הלימודים תשע"ו. לא הוגדרו כנושרים תלמידים שעזבו את הלימודים במהלך שנת הלימודים תשע"ד אך חזרו בתשע"ה, תלמידים שעזבו לימודים ושהו בחו"ל לפחות 100 ימים ברצף וכן תלמידים שעברו מבית-ספר אחד לאחר. שם.

⁴⁵ מקור הנתונים בפרק זה הוא הלמ"ס, הודעות תקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל - לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 9 בנובמבר 2015](#), הגרסה המתוקנת מ-28 בספטמבר 2016; [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל - לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 28 בנובמבר 2016](#).

על פי הגדרות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **תלמיד נושר** - תלמיד נחשב לנושר אם עזב את הלימודים במהלך שנת הלימודים תשע"ד או במעבר לשנת הלימודים תשע"ה. לא הוגדרו כנושרים: תלמידים שעזבו את הלימודים במהלך שנת הלימודים תשע"ה אך חזרו בתשע"ה, תלמידים שעזבו לימודים ושהו בחו"ל לפחות 100 ימים ברצף וכן תלמידים שעברו מבית ספר אחד לאחר. מקור: הלמ"ס, הודעה תקשורת: [האוכלוסייה ממוצא אתיופי בישראל - לקט נתונים לרגל חג הסיגד, 9 בנובמבר 2015](#), הגרסה המתוקנת מתאריך 28 בספטמבר 2016.

⁴⁷ **נשירה ברוטו**: התלמידים שנשרו ממסגרות של משרד החינוך.

⁴⁸ **נשירה נטו**: התלמידים שנשרו ממסגרות של משרד החינוך ואינם לומדים במוסדות לימוד פורמליים אחרים.

- בשנת הלימודים תשע"ה או במעבר לתשע"ו, מתוך 380 תלמידים ממוצא אתיופי שנשרו בכיתות ז'-י"ב מבתי-ספר שבפיקוח משרד החינוך, 34.2% עברו ללמוד במסגרות לימוד פורמליות אחרות – בתי-ספר שבפיקוח משרד הכלכלה או ישיבות גבוהות.

3. מדיניות ממשלתית לקידום תלמידים יוצאי אתיופיה

ממשלת ישראל קבעה את שיפור השתלבותם של יוצאי אתיופיה בכלל, ושל בני נוער יוצאי אתיופיה בפרט, כאחד מיעדיה המרכזיים. לפיכך, גופים שונים, ובהם משרדים ממשלתיים, רשויות מקומיות וארגונים מהמגזר השלישי, מפעילים תוכניות במגוון תחומים.

בעשור האחרון פיתחה הממשלה כמה תוכניות לאומיות לקידום קהילת יוצאי אתיופיה, ובין היתר במערכת החינוך, ובהן "הפרויקט הלאומי לקהילה האתיופית בישראל" (שפועל מאז 2004), ותוכנית החומש ליוצאי אתיופיה לשנים 2008-2013.⁴⁹

בפברואר 2014 הטילה הממשלה על משרד העלייה והקליטה לקיים עבודה בין-משרדית ולהמליץ לפני הממשלה על מדיניות חדשה לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית, בהיוועצות נרחבת עם הציבור, ובעיקר עם הקהילה האתיופית. התוכנית שגובשה קיבלה את השם "דרך חדשה".⁵⁰ בתכנון המדיניות היו שותפים 12 משרדי ממשלה,⁵¹ ובהם משרד החינוך, והשתתפו גם נציגי הקהילה האתיופית, אנשי מקצוע, מומחים מהאקדמיה ונציגי רשויות מקומיות.

תחילה גובשו שש "אבני היסוד", המבטאות עקרונות כלליים המנחים את עבודת הממשלה: הדרך לשילוב מיטבי; רב-גוניות בקרב יוצאי אתיופיה; חיזוק התא המשפחתי; צמצום פערים; מצוינות ומנהיגות; החברה הישראלית.⁵² ביולי 2015 החליטה הממשלה לאמץ את אבני היסוד למדיניות הממשלתית לקידום שילוב המיטבי של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי בחברה הישראלית.⁵³ על בסיסן של אבני היסוד הללו ערכו המשרדים סקירות של תוכניות העבודה כדי להתאים ולפתח תוכניות חדשות על סמך המדיניות החדשה.⁵⁴ כל משרד נדרש למנות ועדה מקצועית מיעצת שלפחות 50% מחבריה הם יוצאי אתיופיה כדי לעקוב אחר מימוש היעדים. נוסף על העבודה המשרדית, הוחלט על הקמת צוות יישום ומעקב במשרד

⁴⁹ כשהסתיימה התוכנית הוחלט שלא להמשיך בה באותה מתכונת. מבקר המדינה הצביע על קשיים ביישומה. מקור: פ' כהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים: [השתלבות בחברה של נערים \(בנים\) יוצאי אתיופיה: מבט לפי מגדר, מוצא ודור עלייה](#), מכון ברוקדייל, מרס 2017; מבקר המדינה, דוח 63 לשנת 2012, [היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית](#), 2013.

⁵⁰ החלטת הממשלה מס' 1300 מיום 9 בפברואר 2014 בנושא: [גיבוש תוכנית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית](#).

⁵¹ משרד ראש הממשלה, משרד האוצר, משרד החינוך, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, משרד הכלכלה, משרד השיכון והבינוי, משרד הבריאות, המשרד לביטחון פנים, משרד הביטחון, משרד התרבות והספורט, המשרד לאזרחים ותיקים, משרד העלייה והקליטה.

⁵² דרך חדשה, [מדיניות הממשלה לשילוב יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית](#), מסמך מדיניות, משרד ראש הממשלה, ספטמבר 2016. המסמך נשלח על ידי טלל דולב, ראש מטה היישום, התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה, משרד ראש הממשלה, אפריל 2017.

⁵³ החלטת הממשלה מס' 324 (את/פ) מיום 31 ביולי 2015 בנושא: [מדיניות ממשלתית לקידום שילובם של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי בחברה הישראלית](#).

⁵⁴ דרך חדשה, [מדיניות הממשלה לשילוב יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית](#), מסמך מדיניות, משרד ראש הממשלה, ספטמבר 2016. המסמך נשלח על ידי טלל דולב, ראש מטה היישום, התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה, משרד ראש הממשלה, אפריל 2017.

ראש הממשלה, שתפקידו לעקוב אחר העמידה של משרדים ביעדיהם, אחר הניצול התקציבי ואחר יעילותה של התוכנית.⁵⁵

באוקטובר 2015 אישרה הממשלה תוכנית של משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי במערכת החינוך ובחברה הישראלית במסגרת התוכנית הממשלתית.⁵⁶ על-פי משרד החינוך, "התוכנית מעצבת מחדש את אופני הפעולה של משרד החינוך בטיפול ביוצאי אתיופיה ועוסקת בשינויים הארגוניים הנגזרים מהם".⁵⁷

במאי 2016 נכנס לתוקף חוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא "דרך חדשה" – תוכנית משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי.⁵⁸ בחוזר מפורטים עיקרי התוכנית של המשרד בכל מוסדות החינוך ובכל המגזרים. להלן עיקרי התוכנית:

- העברת האחריות לתלמידים בני הקהילה האתיופית שהם ילידי הארץ ואינם עולים בעצמם לאגפי הגיל במינהל הפדגוגי.** האחריות תועבר מהאגף לקליטת תלמידים עולים לאגפי הגיל – האגף לחינוך קדם-יסודי, האגף לחינוך יסודי והאגף לחינוך על-יסודי. תלמידים אלו יטופלו לפי צורכיהם, יכולתם והקשיים שלהם במסגרת הפעילות השוטפת באגפי הגיל. האגף לקליטת תלמידים עולים ימשיך לטפל בתלמידים ילידי אתיופיה כבשאר התלמידים העולים.
- ביטול הפעלת תוכניות מבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי.** בחוזר נקבע כי אסור להמשיך ולהפעיל תוכניות מבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי (ובכלל זה תוכניות שמפעילים גורמים חוץ-ממשלתיים). התוכניות הקיימות יופעלו רק אם יותאמו לעבודה אינטגרטיבית. הפעלתן של תוכניות מבדלות תאפשר באישור מנכ"לית המשרד במקרים חריגים ולזמן קצוב.
- צמצום פערים.** המשרד נתן הוראה לפעול לצמצום פערים במסגרת תהליך עבודה פרטני ולא באופן גורף, מאחר שאוכלוסיית התלמידים מגוונת ואינה עשויה מקשה אחת. על פי חוזר המנכ"ל, לשם השגת מטרה זו יופעלו תוכניות תגבור לימודי בכל שכבות הגיל באופן המשלב תלמידים מארצות מוצא שונות.
- אשר לסגירת הפערים בחינוך הבלתי-פורמלי,** המשרד קבע כי מינהל החברה והנוער יפעל באמצעות מפקחיו במחוזות להרחבת שיעור השתתפותם של בני הנוער מהקהילה האתיופית במסגרות המנהיגות הצעירה, בתנועות הנוער ובארגוני הנוער, בתוכניות הכנה לצה"ל, בשנת שירות, במכינות "אופק" ובמכינות הקדם-צבאיות.
- חיזוק הקשר עם ההורים.** על פי חוזר המנכ"ל, המוסד החינוכי לא יקבל החלטות חינוכיות משמעותיות בעבור התלמידים ללא שיתוף הוריהם, ובאחריותו לפעול לחיזוק הקשר בין הבית למוסד החינוכי.
- מתן מענה לחוזקות.** יינתן תגבור לימודי לתלמידים מצטיינים ומחוננים, וייעשו פעולות להעצמת ילדים בנקודות החוזק שלהם במסגרת הרחבת תוכניות של החינוך הלא-פורמלי.

⁵⁵ ספר תוכניות העבודה לשנת 2016, משרד ראש הממשלה, [תוכנית עתירת תקציב: התוכנית לקידום שילובם המיטבי של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי בחברה הישראלית](#), 2016, עמ' 468.

⁵⁶ החלטה מס' 4/אתפ/ של ועדת שרים לעניין קידום שילובם בחברה הישראלית של אזרחי ממוצא אתיופי מיום 11 באוקטובר 2015, אשר צורפה לפרוטוקול החלטות הממשלה וקיבלה תוקף של החלטת ממשלה ביום 29 באוקטובר 2015 ומספרה הוא 609 (אתפ/4), [מדיניות ממשלתית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית – תוכניות משרד החינוך, משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הבריאות וצוות יישום ומעקב אחרי התוכנית](#).

⁵⁷ חוזר מנכ"ל משרד החינוך תשע"ז/1.7, ["דרך חדשה" – תוכנית משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי](#), 8 במאי 2016.

⁵⁸ שם.

6. **העצמת מנהיגות חינוכית בקרב בני הקהילה האתיופית.** תיעשה פעילות ממוקדת להכשרת מורים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך; יופעלו צוותים חינוכיים להעצמתם של התלמידים בני העדה.

7. **פעילויות חינוכיות להיכרות עם מורשת קהילת יוצאי אתיופיה ולקידום ערכי סובלנות ורב-תרבותיות.** בהקשר זה צוין בחוזר המנכ"ל כי "על מוסדות החינוך לטפל בהסרת דעות קדומות ובביעור ביטויי גזענות בקרב כלל התלמידים". על פי החוזר, המזכירות הפדגוגית פיתחה יחידות הוראה מתאימות העוסקות בהכרת הקהילה, חזקויותיה, מנהגיה ומורשתה, והן יפורסמו לקראת שנת הלימודים הנוכחית (תשע"ז).⁵⁹

3.1 יישום התוכנית "דרך חדשה" במשרד החינוך

על פי תוכנית עבודה של משרד החינוך ליישום מדיניות "דרך חדשה" שאישרה הממשלה,⁶⁰ התוכנית תופעל בשנים 2016-2019. המשרד התחיל ביישום של התוכנית בתחילת שנת הלימודים הקודמת (תשע"ו), אשר הייתה שנת היערכות.⁶¹

במסגרת יישום התוכנית, ועל סמך החלטת הממשלה ואבני היסוד של התוכנית, קבע המשרד את יעדי התוכנית ואת חלוקת העבודה בין האגפים הרלוונטיים לפי תחומי אחריותם.⁶² המשרד קבע מדדים לבחינת ביצוע התוכנית, אשר מתוכננים להשגה המלאה בשנה הרביעית לתוכנית, דהיינו ב-2019. על פי משרד החינוך, התהליך להשגת היעדים יהיה מדורג.⁶³

במסגרת התוכנית מונתה ועדה מלווה לתוכנית ובה מפקחים מרכזים (מפמ"רים), נציגי חברה ונוער ונציגי קהילה, והוקמה ועדת היגוי של נציגי הקהילה ומומחים לבדיקת חומרים. כמו כן, נערך יום עיון בבית התפוצות למדריכים להתנעת התוכנית.

להלן הפעילויות העיקריות שלפי הדיווח של משרד החינוך מתקיימות במסגרת התוכנית "דרך חדשה":⁶⁴

- האחריות ליוצאי אתיופיה ילידי הארץ עברה מהאגף לקליטת תלמידים עולים במשרד לאגפי הגיל הכלליים במינהל הפדגוגי. מי שנולדו באתיופיה או נמצאים בארץ פחות מ-15 שנים ימשיכו להיות באחריות האגף לקליטת עלייה.
- המשרד פרסם חוזרי מנכ"ל ובהם הנחיות לתוכנית "דרך חדשה", ומפורטות בהם אבני היסוד של התוכנית.⁶⁵ כמו כן פורסם חוזר מנכ"ל בנושא התוכנית הרב-תחומית בנושא תרבותה ומורשתה של

⁵⁹ חוזר מנכ"ל משרד החינוך תשע"ו/97-1, "דרך חדשה" – תוכנית משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי, 8 במאי 2016.

⁶⁰ החלטה מס' 4/א-תפ/ של ועדת שרים לעניין קידום שילובם בחברה הישראלית של אזרחי ממוצא אתיופי מיום 11 באוקטובר 2015, אשר צורפה לפרוטוקול החלטות הממשלה וקיבלה תוקף של החלטת ממשלה ביום 20 באוקטובר 2015 ומספרה הוא 609 (אתפ/4), מדיניות ממשלתית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית – תוכנית משרד החינוך, משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הבריאות וצוות יישום ומעקב אחרי התוכנית.

⁶¹ טלל דולב, ראש מטה יישום התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה במשרד ראש הממשלה, פגישה, 8 במאי 2017.
⁶² משרד החינוך, מצגת על התוכנית "דרך חדשה" שנשלחה על ידי ירקית אלקיים, מנהלת תחום (פרויקטים רוחביים), לשכת המשנה למנכ"ל משרד החינוך, 9 במאי 2017.

⁶³ תוכנית משרד החינוך, תוכנית משרד הרווחה והשירותים החברתיים, תוכנית משרד הבריאות, חוברת עבודה, אוקטובר 2015, נשלח על ידי טלל דולב, ראש מטה יישום התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה במשרד ראש הממשלה, אפריל 2017.

⁶⁴ אם לא צוין אחרת, הנתונים על יישום התוכנית "דרך חדשה" לקוחים ממצגת בנושא שנשלחה על ידי ירקית אלקיים, מנהלת תחום (פרויקטים רוחביים), לשכת המשנה למנכ"ל משרד החינוך, 9 במאי 2017.

⁶⁵ חוזר מנכ"ל משרד החינוך תשע"ו/97-1, "דרך חדשה" – תוכנית משרד החינוך לקידום שילובם של תלמידים ממוצא אתיופי, 8 במאי 2016.

קהילת יוצאי אתיופיה⁶⁶ שגיבשה המזכירות הפדגוגית של המשרד. לפי תוכנית זו, משנת הלימודים תשע"ז יכללו מנהלי בתי-הספר בחינוך היסודי ובחינוך העל-יסודי לימוד של שתי יחידות הוראה ולא פחות משני שיעורים בנושא יהדות אתיופיה בכל כיתה. החוזר ממליץ כי בתי-הספר יבנו תוכנית מערכתית רב-שנתית ויטמיעו את הנושא בתחומי הדעת השונים.

בהקשר זה נציין כי משרד החינוך פיתח יחידות הוראה בנושא מורשת יהדות אתיופיה והן התפרסמו באתר המשרד.⁶⁷

- התחילה פעילות של קבוצות מעורבות הורים בחיי הגן לצורך העשרה (הפעילות נערכת במקביל עם ילדים); כיום פועלות 20 קבוצות, בתקציב של 200,000 ש"ח, ומספרן אמור לגדול ל-24 עד יוני 2017. עדיין לא פועלת תוכנית למעורבות הורים בחיי בית הספר יסודי ובחטיבות ביניים (היקף הפעילות המתוכנן הוא 115 קבוצות בתקציב של 1.2 מיליון ש"ח).
- על פי דיווחים של משרד החינוך, התחילו לפעול תוכניות בהיקפים שונים לתגבור לימודים בחינוך על-יסודי, לשיפור הישגים בחינוך היסודי והעל-יסודי, ולסגירת פערים בחינוך הקדם-יסודי ובחטיבות הביניים, וכן לאיתור תלמידים מצטיינים ומחוננים ולטיפוחם.
- במסגרת פעילות המשרד להקטנת מספר התלמידים המופנים לחינוך המיוחד נוספו שבעה תקנים של פסיכולוגים שנותנים שירותים ל-35 אגפי שירותים פסיכולוגיים-ייעוציים ב-35 יישובים.
- המשרד בחן מחדש את התוכניות לתלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך שפועלות כיום, ובהן תוכניות שמפעילים גופים במגזר השלישי, לאחר שנקבע שיש לבטל **תוכניות מבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי ולאסור את הפעלתן**. במשרד הוקמה ועדה שבסמכותה לאשר תוכניות או מסגרות ייעודיות ליוצאי אתיופיה בחינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי על פי המתווה שנקבע באבני היסוד של התוכנית.

בהקשר זה נזכיר כי מאז שנת 2004 פועל הפרויקט הלאומי לקהילה האתיופית בישראל שמטרתו לאפשר לבני הנוער יוצאי אתיופיה לממש את הפוטנציאל שלהם ולסייע להם להשתלב בשוק העבודה. בפרויקט ניתן סיוע לימודי לתלמידי כיתות ז'-י"ב, פועלים מרכזי נוער לבני 13-18 ופועלת תוכנית להעצמת הקהילה ולחיזוק מעורבותם של הורים בחינוך ילדיהם. התוכנית מבוססת על שותפות של הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה, ממשלת ישראל, נציגי ארגונים של קהילת יוצאי אתיופיה, הסוכנות היהודית, ג'וינט ישראל וקרן היסוד, וממומנת על בסיס מימון תואם (matching) של הממשלה ושל הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה. הפרויקט הלאומי מוסיף לפעול גם כיום במערכת החינוך. לפי העיקרון **שלא להפעיל תוכניות מבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי**, הוחלט שייכללו בה עתה גם 20% עד 30% תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה. נוסף על כך החליטה הממשלה להגדיל את המימון של התוכנית כדי להגדיל את מספר התלמידים המשתתפים בה.⁶⁸

ארגונים הפועלים למען יוצאי אתיופיה מתחו ביקורת על משרד החינוך על החלטתו להמשיך את הפעלת הפרויקט הלאומי. טענתם היא שהחלטה זו נוגדת את עקרון ביטול התוכניות המבדלות לתלמידים ממוצא אתיופי.⁶⁹ לטענת האגודה הישראלית למען יהודי אתיופיה, על אף פניות חוזרות

⁶⁶ חוזר מנכ"ל משרד החינוך, **תוכנית רב-תחומית בנושא תרבותה ומורשתה של קהילת יוצאי אתיופיה**, תשע"ו/12, 24 באוגוסט 2016.

⁶⁷ משרד החינוך, **מורשת יהדות אתיופיה**, תאריך כניסה: 10 במאי 2017.

⁶⁸ פ' כהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, **השתלבות בחברה של נערים (בנים) יוצאי אתיופיה: מבט לפי מגדר, מוצא ודור עלייה**, מכון ברוקדייל, מרס 2017.

⁶⁹ זיוה מקונן-דגו, מנכ"לית האגודה הישראלית למען יוצאי אתיופיה; דוד מהרט, מנהל תוכניות חינוכיות, האגודה לקידום החינוך, לשעבר מנהל מרכז היגוי לעולי אתיופיה, שיחות טלפון, 7 במאי 2017.

ונשנות של נציגי האגודה למשרד החינוך, המשרד לא נתן הסבר על מה התבססו גורמי המשרד בהחלטה להכניס לתוכנית דווקא 20% עד 30% התלמידים שאינם ממוצא אתיופי, ולכן, לדברי נציגי הארגון, נראה כי מדובר בשינוי "קוסמטי" בלבד וכי החלטת הממשלה בעניין זה איננה מיושמת.⁷⁰ כאן נוסף כי ב-2013 התפרסם דוח מבקר המדינה שבו נתמחה ביקורת על תוכניות התגבור לבגרות במסגרת הפרויקט הלאומי ליוצאי אתיופיה. בין היתר צוין בו שאין פיקוח פדגוגי על התוכניות, לא נקבעו תקנים להפעלת התוכניות, לא נקבעו קריטריונים למספר תלמידים ולשעות לימוד ועוד.⁷¹ פנינו אל מטה היישום של התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה במשרד ראש הממשלה כדי לקבל התייחסות לעניין זה. מהמטה נמסר כי אחת המטרות שלו היא לבחון עם משרד החינוך את אופן יישום התוכנית כדי להגיע למצב שלא יידרשו עוד כלים המבדלים את יוצאי אתיופיה. בשלב זה הוחלט שלא לבטל בבת אחת את כל התוכניות לתלמידים ממוצא אתיופי שזקוקים לסיוע בלי לתת חלופות ראויות.⁷²

- באשר לנושא חינוך בלתי פורמלי, במסגרת התוכנית אמורים להינתן מענים בתחום תנועות הנוער (יעד – עלייה במשתתפים), הכנה לצה"ל, מתן מלגות, וסיוע בהשתלבות בחוגים. מתחילת יישום התוכנית אושרו 320 מלגות לתלמידי כיתות י"ג (לא התקבל פירוט כספי של המלגות); התחילו תוכניות בתחום תנועות הנוער ותוכניות הכנה לצה"ל. באשר לתוכנית סיוע ושילוב בחוגים, ממטה יישום התוכנית במשרד ראש הממשלה נמסר כי יישומה נדחה לשנה"ל הבאה בהחלטה של ועדת המעקב המשותפת לאנשי המשרד ונציגי קהילה.⁷³

■ תקציב

הממשלה החלטה כי תקציב התוכנית ממקורות ממשלתיים יהיה 192 מיליון ש"ח בפריסה שווה על ארבע שנות יישומה (2016-2019) – 48 מיליון ש"ח לשנה. 60 מיליון ש"ח (15 מיליון ש"ח בשנה) יגיעו ממקורות משרד החינוך, ו-132 מיליון ש"ח (33 מיליון ש"ח בשנה), תקציב תוספתי ייעודי, יקצה משרד האוצר. הקצאת התקציב על פי החלטת הממשלה:

- כ-92 מיליון ש"ח ממקורות ממשלתיים יופנו לקידום הישגים לימודיים ולהעצמת בתי-ספר.
- כ-24 מיליון ש"ח יופנו למענים לצורכי התלמידים.
- כ-56 מיליון ש"ח יופנו לפעילויות לא פורמליות ולחיזוק ההכנה לצה"ל.
- כ-20 מיליון ש"ח יופנו להכשרה, העצמה, השמה ופיתוח של עובדי הוראה.⁷⁴

בנובמבר 2015, לנוכח החשיבות של חיזוק החינוך הלא-פורמלי ובהמשך להחלטת ועדת השרים לעניין קידום שילובם בחברה של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי, החליטה הממשלה לתגבר את התקציב הניתן לפעילויות העשרה אחרי צהריים (חוגים), מהשנה השנייה של התוכנית ואילך. נקבעה תוספת תקציב של

⁷⁰ עו"ד ענבר פלד, הקליניקה לרב-תרבותיות ומגוון, נייר עמדה: ההפרדה נמשכת: אי-יישומה של החלטת הממשלה לביטול התוכניות הייחודיות ליוצאי אתיופיה במערכת החינוך, אגודה ישראלית למען יהודי אתיופיה, נובמבר 2016.

⁷¹ מבקר המדינה, דוח 63 לשנת 2012, [היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה – פגמים מהותיים בניהול תוכנית לאומית](#), 2013.

⁷² טל דולב, ראש מטה יישום התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה במשרד ראש הממשלה, פגישה, 8 במאי 2017.

⁷³ טל דולב, ראש מטה יישום התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה במשרד ראש הממשלה, דוא"ל, 14 במאי 2017.

⁷⁴ החלטה מס' 4/א של ועדת שרים לעניין קידום שילובם בחברה הישראלית של אזרחי ממוצא אתיופי מיום 11 באוקטובר 2015, אשר צורפה לפרוטוקול החלטות הממשלה וקיבלה תוקף של החלטת ממשלה ביום 29 באוקטובר 2015 ומספרה הוא 609 (אתפ/4) [מדיניות ממשלתית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית – תוכניות משרד החינוך](#), משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הבריאות וצוות יישום ומעקב אחרי התוכנית.

6 מיליון ש"ח בשנים 2017-2019, ובהם 3 מיליון ש"ח ממקורות משרד החינוך (1 מיליון ש"ח בכל שנה) ו- 3 מיליון ש"ח ממקורות משרד האוצר (1 מיליון ש"ח בכל שנה).⁷⁵

תקציב התוכנית של משרד החינוך נכלל במספר תקנות תקציביות של משרד החינוך, דהינו, אין תקנה תקציבית אחת מיועדת לתוכנית "דרך חדשה".

על פי נתונים של מטה יישום התוכנית "דרך חדשה" במשרד ראש הממשלה, בשנת 2016 היקף התקציב המתוכנן עמד על 58.378 מלש"ח: 25.559 מלש"ח- ממקורות המשרד ו- 32.819 מלש"ח – תקציב תוספתי.⁷⁶

בשלב זה אין בידינו נתונים על ביצוע התקציב משנת 2016 ועל התקציב שעומד לרשות התוכנית ב-2017.

4. תקצוב סל קליטה עבור תלמידים עולים מאתיופיה במערכת החינוך

להלן יוצג מידע על תקצוב סל קליטה לתלמידים עולים מאתיופיה. עקב קוצר היריעה לא יוצג כאן מידע על היבטים נוספים של קליטת תלמידים עולים מאתיופיה במערכת החינוך.

כאמור, במסגרת יישום המדיניות "דרך חדשה" לקידום ושילוב מיטבי של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי בחברה הישראלית, הועברה האחריות על התלמידים בני הקהילה האתיופית שהם ילידי הארץ ואינם עולים בעצמם מאגף לקליטת תלמידים עולים של משרד החינוך לאגפי הגיל הכלליים במינהל הפדגוגי של המשרד.⁷⁷ תלמידים ילידי אתיופיה נתונים באחריות של האגף לקליטת תלמידים עולים של המשרד.

על פי משרד החינוך, המשרד מגדיר "תלמיד עולה" בכמה דרכים, לפי שכבת הגיל, המטרה או התוכנית. המשותף לכל הדרכים הוא שתמיד מדובר בתלמיד שנולד בחו"ל ולא בישראל, קרי, תלמיד עולה הוא תלמיד שנולד בחו"ל ועלה לישראל לפי חוק השבות או חוק הכניסה.⁷⁸

בחוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא "קליטה ושילוב של תלמידים עולים ושל תלמידים תושבים חוזרים בשנת הלימודים התשע"ז",⁷⁹ מפורטים הכלים וההנחיות להיערכות בתי-הספר לקליטת תלמידים עולים ותלמידים תושבים חוזרים, ובכלל זה הסברים על הסטנדרטים לתהליכי קליטה של תלמידים עולים, אופן המעקב אחר השתלבותם, כללים ותנאים להקניית השפה העברית שעברית אינה שפת אמם והקצאת שעות מיוחדות ללימודי שפה ואופן השלמת פערים במקצועות הלימוד.

כדי לאפשר השתלבות ראווה של תלמידים עולים בבת-ספר הוחלט על סיוע במימון חלק מהוצאות החינוך, כגון רכישת ציוד לימודי וספרי לימוד, וכן מימון "סל תרבות", טיולים ואירועים שונים שבדרך כלל ההורים מממנים. לצורך זה, משרד החינוך ומשרד העלייה והקליטה מממנים סל קליטה. הסיוע הוא פרטני וניתן לתלמידים הזכאים לו על פי תבחנים. התשלומים מועברים למוסדות החינוך על פי נתוני התלמידים במאגר המידע המרכזי שבמשרד החינוך ובמשרד העלייה והקליטה. להלן פירוט הסכומים של סלי קליטה בעבור תלמידים עולים:

⁷⁵ החלטה מס' 5/אתפ של ועדת שרים לענייני קידום שילובם בחברה הישראלית של אזרחי ישראל ממוצא אתיופי מיום 23 באוקטובר 2015, אשר צורפה לפרוטוקול החלטות הממשלה וקיבלה תוקף של החלטת ממשלה ביום 8 בנובמבר 2015 ומספרה היא 666 (אתפ/5), מדיניות ממשלתית לקידום שילובם המיטבי של יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית – תוכנית משרד החינוך, משרד הרווחה והשירותים החברתיים ומשרד הבריאות.

⁷⁶ טלל דולב, ראש מטה היישום, התוכנית הממשלתית לשילוב יוצאי אתיופיה, משרד ראש הממשלה, דוא"ל, אפריל 2017.

⁷⁷ חוזר מנכ"ל משרד החינוך, תוכנית רב-תחומית בנושא תרבותה ומורשתה של קהילת יוצאי אתיופיה, תשע"ו/12, 24 באוגוסט 2016.

⁷⁸ חוזר מנכ"ל משרד החינוך 1-1.7, קליטה ושילוב של תלמידים עולים ושל תלמידים תושבים חוזרים בשנת הלימודים התשע"ז.
⁷⁹ שם.

טבלה 9: סלי קליטה בעבור תלמידים עולים, תשע"ז				
תלמידים עולים מאתיופיה		תלמידים עולים ממדינות שונות (חוץ מאתיופיה)		שלבי חינוך
סכום	תאריכי עלייה	סכום	תאריכי עלייה	
400 ש"ח	31.12.2010–1.1.2001	626 ש"ח	31.08.2016–1.09.2015	החינוך היסודי
800 ש"ח	31.8.2016–1.1.2011	498 ש"ח	31.08.2015–1.09.2014	
		---	31.08.2014–1.09.2013	
400 ש"ח	31.12.2010–1.1.2001	907 ש"ח	31.08.2016–1.09.2015	חטיבת הביניים
800 ש"ח	31.8.2016–1.1.2011	728 ש"ח	31.08.2015–1.09.2014	
		448 ש"ח	31.08.2014–1.09.2013	
400 ש"ח	31.12.2010–1.1.2001	1,125 ש"ח	31.08.2016–1.09.2015	החטיבה העליונה
800 ש"ח	31.8.2016–1.1.2011	896 ש"ח	31.08.2015–1.09.2014	
		562 ש"ח	31.08.2014–1.09.2013	

מנתוני הטבלה עולה כי סלי קליטה מחולקים לתלמידים באופן דיפרנציאלי לפי קריטריונים – מדינת מוצא (עולים מאתיופיה מובחנים מעולים ממדינות אחרות), ותק בארץ ושלבי חינוך:

- תלמידים עולים מאתיופיה זכאים לסל קליטה ב-15 השנים הראשונות שלהם בארץ. תלמידים עולים ממדינות אחרות זכאים לסל קליטה בשלוש השנים הראשונות בארץ בלבד.
- שווי סל הקליטה של תלמידים עולים מאתיופיה נשאר קבוע בכל שלבי החינוך, ותלוי רק בתאריך העלייה: סל הקליטה בחמש השנים הראשונות בארץ כפול מסל הקליטה מן השנה השישית ואילך (800 ש"ח לעומת 400 ש"ח).
- שווי סל קליטה לתלמידים עולים ממדינות אחרות עולה ככל ששלב החינוך גבוה יותר, ובחינוך היסודי הוא הנמוך ביותר. כמו כן, עם העלייה בוותק בארץ יורד שווי סל קליטה.

נספח: האוכלוסייה ממוצא אתיופי בסוף שנת 2015 ביישובים עיקריים

האוכלוסייה ממוצא אתיופי בסוף שנת 2015 ביישובים עיקריים ⁸⁰			
שם היישוב	מספר יוצאי אתיופיה ביישוב	שיעור יוצאי אתיופיה ביישוב	אשכול חברתי-כלכלי ⁸¹
נתניה	11,400	5.5%	5
ראשון לציון	8,000	3.3%	6
באר שבע	7,300	3.6%	5
אשדוד	7,100	3.2%	5
רחובות	7,100	5.3%	6
פתח תקווה	6,800	3.0%	6
אשקלון	6,400	4.9%	5
ירושלים	5,900	0.7%	4
חדרה	5,500	6.2%	5
חיפה	5,300	1.9%	7
קריית גת	4,500	8.7%	4
רמלה	4,000	5.5%	4
בית שמש	3,800	3.6%	3
לוד	3,700	5.1%	4
קריית מלאכי	3,600	16.8%	4
עפולה	3,500	7.7%	5
יבנה	3,100	7.3%	5
תל אביב-יפו	2,600	2.6%	8
בת ים	2,400	1.9%	5

⁸⁰ הלמ"ס, הודעה לתקשורת: האוכלוסייה מהמוצא אתיופי בישראל – לקת נתונים לרגל חג הסיגד, 28 בנובמבר 2016.
⁸¹ על פי המדד החברתי-כלכלי של הלמ"ס לשנת 2008, בתוך: [רשויות מקומיות בישראל, 2014](#). באשכול 1 מדורגים היישובים שמצבם הכלכלי-חברתי הוא הגרוע ביותר, ובאשכול 10 – היישובים שמצבם הטוב ביותר.

